

Tonca iz lonca.

Nenavadna zgodba iz starih časov.

5.

a grajskih travnikih so pele kose in v širokih redéh je padala visoka trava pred senoseki. Bili so stari možje in mladeniči, ki so kosili, a nič niso kazali veselja, čeprav je lepo jutro obetalo lep dan in je bila rosa, da bi jo brodil, in so kose rezale, da bi morali vriskati.

Kdo bi bil vesel, kdo bi vriskal na tlaki!

Kakor bi ne znali govoriti, so bili kosci tihi, le vsakotoliko so se spogledali,

si dali z glavo znamenje in opozarjali drug drugega na biriče in valpta, ki se je bližal temu ali onemu in ga oplazil s svojim pasjim bičem, ker se mu je zdelo, da je prepočasen.

»Bogu bodi potoženo!« je prenesel mož udarec in skušal dohiteti sosedo, ki je bil pred njim, da bi ustregel valptu.

»Bog vidi in bo sodil in plačal!« je potrpel drugi in za to svojo vero moral občutiti znova valptovo razdraženo oblastnost.

Doli izpod gradu se je zaslišal po grajski poti konjski topot v sveže jutro. Biriči in valpet so začeli kričati nad kosci, bič je opletal, kakor bi se ljudje upirali in ne bi hoteli delati.

Graščak je privihral na svojem vrancu na travnike in podil konja z enega konca v drugi, za dobro jutro grmel nad kosci, se ustavljal pri biričih in obstal pri valptu, hotel vedeti, ali so vsi prišli na tlako in kdo prepozno.

»Vsi so prišli, grofovska gnada!« je ukrivil valpet hrbet.

»Prepozno?«

»Ta in ta in ta!...« je valpet kazal po vrsti zamudnike.

Graščak je vzpodbo del konja in ga pognal proti nesrečnikom. Vsakega je poklical k sebi in ko je ponižno stal ob konju, ga je neusmiljeno z bičem, nato mu pa še naložil denarno globo, ki jo mora v treh dneh prinesiti v grad. Za božjo voljo in pri vseh svetnikih ga je vsak prosil, naj odpusti, da bo rajši še eno tlako več napravil, samo globe ne, ker nima denarja kje vzeti!

»Doma imaš lepo hčer!«

»Pridno hčer, gnadljivi gospod grof, hvala Bogu...«

»Hči naj prinese denar!«

In graščak je vihral dalje in se vrnil k valptu.

»Žensk še ni?« ga je vprašal.

»Kmalu bodo prišle, grofovsko gnada... Seveda, morale bi biti že tukaj, da bi trosile... Jih pa zapišem, da jih boste globili, grofovsko gnada!« je bil valpet ponižen, da bi se ne zameril gospodu, čeprav je vedel, da je prezgodaj in ne kaže redi trositi, dokler je rosa.

»Prav!« je odrezano rekel graščak.

Pognal je že konja, a ga trenutno zaustavil in se spet vrnil k valptu:

»Kaj pa te mrhe, ali se še kaj upirajo, ali še kolnejo ali molčijo, ko jih priganjate k delu?«

»Grofovsko gnada, nič se ne upirajo več, tudi ne kolnejo in ne molčijo, samo Boga jemljejo v misel,« je povedal valpet in videl, da graščaku ni bilo prav. Obraz se mu je zmrčil, zaklel je in vzpodbodel vranca, ki je oddrevel, da je bilo videti, kakor bi letel po zraku.

»Sam bognasgavaruj ne more biti hujši,« so bili prepričani senoseki, ko so gledali za njim in so že izvedeli, kako je kaznoval tiste, ki so prišli toliko prepozno, da so prvi komaj kose nabrusili.

»Privoščil bi mu, da bi ga Bog tako obiskal, da bi pri živem telesu gnil in bi ga črvi jedli!« je upal glasno povedati svojim sosedom tam ob stezi mož v najlepših letih, ko se je prej previdno ogledal in videl, da ni ne valpta ne birača blizu.

Bernardkov oče je s Toncem vse to videl in slišal. Ko sta bila prišla iz gozda in je zagledal senoseke in se je znova prepričal, da je neviden, se je pomudil na travniku. Hodil je od znanca do znanca, da bi ujel, kaj govorijo, ko si upajo, in tako je tudi Tonca spoznal, kaj se pravi piti ljudem kri.

»Košanka bo tudi prišla trositi, obračati in grabiti,« sta ujela, ko so kosci naštevati ženske, ki jih je ta dan zadela tlaka.

»Moja žena,« je šepnil Bernardkov oče Toncu v uho.

»Potem ste vi Košana?« je vprašal Tonca prav tako tiho.

»Da, Tonca, tako mi pravijo in tudi ti mi lahko tako praviš. Zdaj pa še ne greva k nam. Tu počakava, saj ne bo dolgo, da pridejo grabiče. Če bi šla, bi nemara ženo zgrešil in potem bi je do poznega večera ne videl.«

Tonca je bil zadovoljen, čeprav bi bil že rad pri Bernardku, da bi se z njim igral.

Medtem ko sta čakala, sta krenila pod košat hrast, kjer so bili odložili kosci svoje kamižole. Tam je Košana sedel in odložil Tonca, ki je veselo poskočil, a ko je zagledal po tleh želod in lepe skledice in korčke, jih je začel hitro pobirati in znašati k stari korenini, ki je pririla iz zemlje in jo je obrastel mah. Z želodom je začel trkljati, kakor je videl, da so se kamenčkali doma v vasi otroci. Ko se je te igre naveličal, je grebel pod korenino in polnil skledice in korčke s prstjo, dokler ga niso zlati sončni kolobarčki zmotili. Spomnil se je, da ima še vedno v žepu tri zlatnike.

»Sklenil sem, da bom pomagal, komur bom mogel. Vse tri zlatnike sem v mislih obljubil Košani, ko sva bila še v votlini, da bi rešil očeta. Nisem mu jih še dal. Pozabil sem. Mogoče je pa prav, da sem pozabil. Tisti mož, ki mu je graščak ukazal, naj prinese v treh dneh v grad plačat globo, tudi nima denarja. Kaj, če bi dal zlatnike njemu in ga rešil skrbi? Košani bom pa dal druge, saj jih lahko napravim, dokler imam kapljice...« je mislil Tonca in se ni več igral.

Z očmi je iskal med kosci in ko je našel moža, ki ga je graščak pretepel radi zamude in mu še naložil denarno kazen, je vprašal Košana:

»Tisti mož tam, ki je zamudil, ali bo mogel plačati?«

»Ne bo mogel. Groši se ne pobirajo na cesti. Če pojde sam v grad, ga vržejo v ječo kakor mojega očeta, če pa pošlje hčer, je tudi ne bo nazaj. Če se pa le vrne, pride z njo žalost...« je povedal Košana.

»Groš, ali je to veliko denarja?« je zanimalo Tonca, ki bi rad vedel, če toliko premore.

»Za kmeta je to že bogastvo, graščak jih pa ima gotovo na mernike, a vseh se drži naša kri,« je izvedel.

»Ali je zlatnik več kakor groš?« je še vprašal Tonca.

»Zlatnik? O ti moj Bog, kdo le še pozna ta denar? Kar živim, ga nisem videl. In drugi v vasi tudi ne! O zlatnikih samo še pripovedujejo, ko se spominjajo kralja Matjaža, ko so bili taki časi, da ljudje drugega denarja niso poznali. Da bi se že kralj Matjaž, ki spi pod Sveto goro, zbudil in prišel in pokazal graščakom, da bi pomnili!«

Tonca je segel v žep in ko je Košana obmolknil, mu je na dlani pokazal svoj denar.

»Sveta nebesa, Tonca, tri zlatnike imaš?« se je mož začudil.

»Dva dam vam, da rešite očeta, enega pa tistemu možu, da ga graščak ne vrže v ječo!« je povedal Tonca in res dal Košanu dva zlatnika.

»O, ti dobri otrok!« je bil Košana vesel in ginjen. »Grapar bo kar znorel ob tolikem bogastvu, ki ga reši vseh skrbi. Samo, kako bi mu zlatnik dal? Da bi šla k njemu in mu ga vrgla na tla, da bi ga videl in pobral? Ne, zvedeli bi in bi rekli, da je grajski, ker ga je našel na graščinskem. Eh, tako napraviva! Vidiš, tukaj visi Graparjeva kamižola, poznam jo. V žep mu vrzil!«

In je dvignil Tonca, ki je spustil zlatnik v Graparjev žep.

»Bog ti plačaj in povrni!« se je zahvalil Košana še za Graparja in rekel, da bo možu že povedal, kdo mu je pomagal.

Tonca je bil vesel dobrega dela in najrajši bi šel in vse kolobarčke pod hrastom spremenil v zlatnike, a pomislil je, da bi mu kapljice pošle. Bog ve, kako mu pridejo še prav, da bi mogel z njimi tudi drugače ljudem pomagati.

Tedaj so začele prihajati na travnik grabiče.

Košana je izpod hrasta gledal, kdaj zagleda ženo, da bi ji šel na-proti in jo neviden tiho pozdravil.

»Samo da bi se ne ustrašila in mislila, da sem umrl in da sem prišel k njej kakor duh!« se je premislil, glasno pa je Toncu povedal za ime vsake grabiče, ki je na novo prišla.

Vsaka se je morala oglasiti pri valptu, ki je bil z njimi še bolj oblasten ko z moškimi. Nad nekaterimi je kričal, z mlajšimi je bil pri-jaznejši, celo šalil se je in smejal, kakor sta videla Tonca in Košana izpod hrasta.

»Zdaj gre naša,« se je oddahnil Košana, ko je zagledal ženo, zakaj bal se je, da bi ne zamudila.

Tonca je pustil pod hrastom in hitro stopil, da bi prišel do valpta pred ženo in bi slišal, kaj ji bo rekel, ko se mu bo priglasila za tlako.

»Oha, Košanka, spet med zadnjimi! Ali si tako zaspana ali kaj? Pa ne, da te je ponoči obiskal roparski mož? Le glej! Če ga kdaj zalotimo doma, boš z njim vred plačala!« je rohnel valpet in švigal z bičem, kakor bi hotel pokazati, kaj bi jo čakalo.

»Rada bi prej prišla, gospod, pa je otrok bolan. Še tako sem se težko odtrgala. Kar bojim se, da ne umre,« mu je s solzami v očeh povedala.

»Ne bi ga bilo škoda, ko je puntarske krvi!« je zaničljivo siknil valpet.

Košana je ob teh besedah stisnil pest in z neznansko silo česnil valpta, da je omahnil in divje zatulil.

Kosci so obstali, biriči so tekli od vseh strani k valptu, da bi videli, kaj mu je, in mu pomagali, grabiče si niso upale blizu in so le od daleč gledale Košanko, ki je vsa prebledela in se oslonila na grablje. Pomilovale so jo, zakaj vedele so, da ne more pričakovati kaj dobrega, ko pride valpet k sebi, če je še živ. Preoddaljene so bile, da bi mogle slišati, kako je po udarcu šepnil Košana ženi, naj se nič ne boji, ker je on ob nji in jo bo branil. Ob teh besedah je široko pogledala in ji je bilo, kakor bi jo zabodel v srce, ker je bila prepričana, da je ta trenutek mož umrl in da je ob nji njegov duh, ki se je maščeval za žalitev.

»Kaj se je zgodilo, Košanka?« so hoteli vedeti biriči, ko so pritekli in prijeli valpta, da bi ga dvignili.

»Nič ne vem, kar padel je, ko je govoril z mano,« je komaj spravila iz sebe Košanka in še vsa drhtela od groze in žalosti, a molčala, kaj je slišala in kaj misli.

Valpet je bil kakor v nezavesti.

»Vode, vode, ženske! Kaj stojite in zijate od daleč! Pomagajte!« so začeli klicati biriči.

Valpet se je ovedel in rekel, da ni treba.

»Samo čudna slabost me je napadla, kar zameglilo se mi je pred očmi,« je povedal in se delal pogumnega, da bi kdo ne izvedel, kako se še vedno boji pred neznanim, ki ga je udarilo.

In potem se je zgodilo čudo, ki ga grabiče niso pričakovale. Valpet ni bil s Košanko nič hud; prijazen je bil in ji celo ukazal, naj gre domov, ker se je ob njegovi omotici tako prestrašila.

Košanka se je zahvalila in odšla. Grabiče, ki so gledale za njo in jo blagrovale, so videle, kako je spočetka počasi hodila, a potem začela teči, ko da jo kdo podi. Če bi vedele, da se boji lastnega moža, ki jo je s Toncem v naročju neviden dohitel, bi se pokriževale...

Valpet od tiste ure dalje ni nikogar več oplazil z bičem in ko je graščak spet prijahal na travnik, je dolgo z njim govoril. Kosci in grabiče so slišali, da se je grof krohotal, ko je poslušal valpta, a zdelo se jim je, da je njegov krohot le prisiljen...

»Kaj naj to pomeni?« so se skrivoma spraševali.

In ko je grof proti svoji navadi pognal vranca proti gradu in ni nobene grabiče ozmerjal in ne pogledal, ni bilo čudenja ne konca ne kraja.

Ko je zvečer po opravljeni tlaki Grapar oblekel pod hrastom kamižolo in segel z roko v žep, je začutil v njem nekaj okroglega, kakor bi bil denar. Skrivoma je pogledal in ko je videl, da ima v roki zlatnik, je mislil, da sanja. Spet je spustil denar v žep in ga s prsti otipaval. Nič se ni spremenilo, okrogli zlatnik se je samo ogrel, a zlatnik je le ostal.

»Bog bodi zahvaljen, ki se me je čudežno usmilil!« se je ozrl proti nebu in bilo mu je, kakor bi bil odložil težko breme, ki ga je z bridko skrbjo nosil od jutra, in se potolažen vračal domov.

(Dalje.)

Francè Kunstelj:

Zunaj snežec naletava.

Zunaj snežec naletava,
metuljkov belih, mehkokrilih
vsa polna je dobrava.
V gorki izbi dedek ždi.
Mi k njemu sedemo,
strme poslušamo,
ko nam o kraljeviču govori:
— Bila nekoč

je zlata noč,
je jezdil kraljevič čez plan,
pred njim je grad blestel krasan. —
Zunaj snežec naletava,
na okna mrak že potrkava,
a mi v deželi smo deveti,
kjer ni snega, kjer sonce,
zlato sonce sveti.